

Damir Sekulić

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Lorentza Jägera 9, HR–31000 Osijek
dsekulic@ffos.hr

Egzistencijalnost slobode kod Jaspersa

Sažetak

U radu, polazi se od Jaspersova obuhvatnog načela vjere po kojem je čovjek konačan i nedovršiv. Čovjekova je konačnost osobita jer je označava nezatvorenost. Čovjek je svjestan svoje (otvorene) konačnosti pa Jaspers zaključuje da je nezaključenost signum čovjekove slobode. U tom je smislu rad posvećen temi čovjeka kao određenog slobodom, egzistencije (Existenz) kao određene slobodom koja izmiče (predmetnom) istraživanju. Kada je kod Jaspersa riječ o slobodi, ujedno je riječ o odnosu egzistencije i transcencije: konačnost kao egzistencija za njega znači da je čovjek darovan sebi zahvaljujući transcenciji, a svjestan nje postaje zahvaljujući slobodi. Sloboda je egzistencije u dijalektici neovisnosti (o nuždama svijeta) i ovisnosti (o transcenciji). Egzistenciju sloboda vodi preko svijeta putem šifri prema transcenciji. Čovječnost je za Jaspersa stvar slobode u kojoj leži izvor čovjekova djelovanja i samosvijesti. Čovječnost se ne iscrpljuje u znanju, već do izražaja dolazi filozofska vjera, vjera čovjeka u njegovu otvorenost mogućnosti putem filozofije. Rad se zaključuje u stavu da se čovjeku kao egzistenciji iz jaspersovski postulirane slobode ispostavlja zahtjev za smislom.

Ključne riječi

Karl Jaspers, čovjek, sloboda, slobodovanje, egzistencija, transcencija

Uvod

Ishodište za ovaj rad pronalazi se u naizgled proturječnoj odredbi Karla Jaspersa o nedovršivosti konačnoga čovjeka. Razrješenje se toga prividnog proturječja uvodno zasniva na razlaganju i suprotstavljanju čovjekove zadanosti odnosno konačnosti te njegove nedovršivosti odnosno duhovnosti. Iz perspektive povijesti filozofije, riječ je o tradicionalnom suprotstavljanju načelā tijela (koje je konačno, dovršeno) i duha (koji je ne-konačan, nedovršiv). U tom će smislu i pri toj argumentaciji od pomoći biti prikaz Jaspersovih stajališta u dijalogu s antropološkom perspektivom, što se u najvećoj mjeri odnosi na supostavljanje Jaspersove pozicije s onom Helmutha Plessnera. Time će biti pružena mogućnost pristupu prvome načinu razumijevanja slobode (od ukupno četiri kojima smjera ovaj rad) – slobode čovjeka kao duha, slobode duha, duhovne slobode. Nakon toga, nadograđujući gledište odnosa tijela i duha, čovjekova se nedovršivost razmatra kao otvorenost jer fizička konačnost je konačnost *zatvorenosti*, a duhovna nedovršivost je nedovršivost *otvorenosti*. Čovjekova je to *mogućnost* otvorenosti prema samome sebi i prema svijetu (što ga razlikuje od ostatka nama poznatog živoga svijeta), koja je posredovana slobodom, a iz čega se nadaje drugi način razumijevanja slobode – slobode (čovjekove) mogućnosti. Tome će uslijediti problematizacija čovjekove nedovršivosti ili duhovnosti ili otvorenosti kao određujuće za razumijevanje čovjeka kao *egzistencije* koja svoju egzistencijalnost »duguje« slobodi – upravo je sloboda ta koja uopće omogućuje posredni, šifrirani od-

nos egzistencije i *transcendencije*. Za Jaspersa, naime, egzistencija *jest* samo svojim odnosom prema transcendenciji, kojega pak *nema* bez šifriranosti i slobode. Treći je, dakle, način razumijevanja slobode – egzistencijalna sloboda, sloboda (čovjeka kao) egzistencije.

Polazeći od odrednice nepredmetnosti koja odlikuje svako shvaćanje slobode, po Jaspersovu mišljenju čovječnost čovjeka (= pitanje slobode) nije uputno svoditi na *znanje*, već je nužno u obzir uzeti i pitanje *vjere*. U tome smislu, u nastavku rada sloboda se postavlja u *filozofijski* odnos s vjerom jer upravo filozofijski shvaćena vjera u zajedništvu sa znanjem ocrtava čovječnost čovjeka u njezinoj cjelovitosti. Može se zaključiti: filozofijska vjera ocrtava čovjeka u njegovoj nedovršivosti, otvorenosti, egzistencijalnosti – u njegovu *slobodovanju*. Krasi je *uključivost* nasuprot svim modusima znanstvene ili religijske *isključivosti*, s obzirom na to da ona ukazuje na filozofijsku mogućnost uspostavljanja odnosa prema transcendenciji i pojedinačnih odgovora na egzistencijalna pitanja. Zaključak rada smjera verbalizaciji jednog razumijevanja univerzalne vrijednosti tematizirane egzistencijalnosti slobode, razumijevanja koje mogućnost slobode suvremenoga čovjeka vidi u njegovoj mogućnosti nepresušne potrage za smislom – što je ujedno i četvrti, konačni i obuhvatni način razumijevanja slobode zastupljen u ovome radu. Poopćeni je cilj rada, prema tome, razmotriti put kojim čovjek kao egzistencija može slobodovati, put koji polazi od razumijevanja nedovršivosti čovjekova bića te dolazi do njegove smislenosti.

Nedovršivost čovjekove konačnosti

Filozofija Karla Jaspersa u svojoj je cjelini bitno obilježena specifičnim – upravo *filozofijskim* – razumijevanjem pojma vjere. Tako je i polazište ovoga rada u jednom od Jaspersovih obuhvatnih načela filozofijske vjere – po kojem je čovjek konačan i nedovršiv.¹ U radu je naglasak na odredbi o nedovršivosti čovjeka, a pri njezinu objašnjenju poslužiti će crtice iz uvodnog poglavlja Jaspersova djela *Duhovna situacija vremena*. Naime, čovjek je sasvim osobito biće utoliko što ne samo da *jest* nego je i *svjestan* svojeg postojanja – zna da *jest*.² Svojom opsežnom i raznovrsnom djelatnošću, istražujući i mijenjajući svijet, on aktivno sudjeluje u njemu. Na taj je način izvršio i kontinuirano izvršava svojevrsnu invaziju u prirodno zbivanje, što Jaspers naziva »nesvjesnim ponavljanjem nepromjenjivo istoga«. ³ Nadalje, čovjek je biće koje nije svedeno na svoj opstanak u perspektivi potpune prepoznatljivosti, kao u cijelosti predvidljiv, determiniran, zatvoreni oblik života – u smislu biološki istumačenog instinkta – već slobodno odlučuje što on *jest*.⁴ Zaključak – koji precizira gore navedenu čovjekovu »nedovršivost« – jest taj da je čovjek duh pa je situacija čovjeka u pravom smislu te riječi duhovna situacija, iz čega ujedno proizlazi i jedno razjašnjenje naslova navedenog Jaspersova djela.⁵ Riječ je o tome da čovjek, sada određen kao duh, ne postiže ispunjenje u svojem opstanku isključivo kao puko opstojanje. Iz toga ga razloga on u svojem čovječstvu nadilazi i izgrađuje drugi svijet, upravo svijet duha, veli Jaspers, »u prostoru u kojemu komunikativno postaje siguran u svoj bitak u općem obliku«, »oslobađajući [se] puke zbilje, on se u nju vraća kao onaj bitak kojim je postao duhovnim viđenjem i stvaranjem«. ⁶ Čin je čovjeka kao duha čin privremenog oslobađanja od puke zbilje te povratka u nju kao produhovljenog bitka – čin je to kojim čovjek dolazi do znanja o svojem bitku, čin osvješćivanja te utoliko nadilaženja svojeg zadanog opstanka – čin je to slobode.⁷

U predloženoj je perspektivi čovjeka kao duha moguće povući paralelu između njegove *duhovne situacije* – čovjeka kao mogućnosti (Jaspers) – i *condicio humana* – uvjetā mogućnosti ljudskog (Helmuth Plessner).⁸

Dok se Jaspersova filozofija prelama na pojmu egzistencije, Plessner, kao predstavnik filozofske antropologije, po obrazovanju biolog i filozof, polazi

1

Usp. Karl Jaspers, *Filozofska vjera*, prev. Božo Dujmović, Željko Pavić, Naklada Breza, Zagreb 2011., str. 45–48; Karl Jaspers, *Uvod u filozofiju*, prev. Željko Pavić, Naklada Breza, Zagreb 2012., str. 55–57.

2

Usp. Karl Jaspers, *Duhovna situacija vremena*, prev. Vera Čičin-Šain, Matica hrvatska, Zagreb 1998., str. 7.

3

Usp. *ibid.*

4

Ibid.

5

Ibid.

6

Ibid., str. 119.

7

Usp. *ibid.*, str. 119–120.

8

Antropološka je perspektiva ovdje iskorištena u posve ograničenom smislu konkretizacije čovjekove konačnosti odnosno nedovršivosti u pojmu duha, dok je Jaspersovu filozofiju općenito moguće shvatiti i kao kritiku, među ostalim, antropologije, uslijed njezine pretenzije za totalnim i dovršenim znanjem o čovjeku. Filozofska antropologija uobičajeno se na ovaj ili onaj način oslanja na duh kao specifičan i određujući za čovjeka. Max Scheler je, primjerice, nedvosmisleno postavio čovjeka kao onoga koji se uzdiže iznad pukog opstojanja tvrđnjom da je bivstvo čovjeka visoko iznad inteligencije i sposobnosti izbora, i to upravo svojim duhom, određivši ga pritom kao princip koji je izvan onoga što se može nazvati životom, kao ono što čovjeka čini čovjekom (usp. Max Scheler, *Položaj čovjeka u kozmosu / Čovjek i povijest*, prev. Vladimir Filipović, Veselin Masleša, Sarajevo 1960., str. 31–34; Vladimir Filipović, »Max Scheler i suvremena filozofijska antropologija«, u: M. Scheler, *Položaj čovjeka u kozmosu / Čovjek i povijest*, str. 108–131, ovdje str. 124–125; Hotimir Burger, *Filozofska antropologija*, Naprijed, Zagreb 1993., str. 87). U sklopu svoje potrage za obilježjima koja čovjeka razlikuju od fizičkog svijeta, i Helmuth Plessner potvrđuje je tražio baš u čovjekovoj duhovnosti. Scheler se pri tome izravno pozvao na duh, koji prema

njegovu sudu u sebi nosi svojevrsnu odriješenost od principa života (usp. M. Scheler, *Položaj čovjeka u kozmosu / Čovjek i povijest*, str. 32; H. Burger, *Filozofska antropologija*, str. 87). Plessner je pošao od »skrivenosti« čovjeka koju uvjetuje duh. Po njihovu mišljenju, upravo duh tvori ono po čemu je čovjek »nabačen« u svijet jer se duh opire onom prirodnom i time čovjek biva suočen s Ništa, a onda je njegov zadatak stvoriti, oblikovati i njegovati egzistenciju. Kako Schelerovo, tako i Plessnerovo određenje duha realizira se u njegovim »moćima«. Schelerova misao o sveobuhvatnosti duha očituje se u nevezanosti za nagon i okolinu, mogućnosti opredmećivanja, samosvijesti, zatim sposobnosti za stvaranje civilizacije i kulture, u pojmu osobe te u povezivanju doživljaja (usp. M. Scheler, *Položaj čovjeka u kozmosu / Čovjek i povijest*, str. 32–45; V. Filipović, »Max Scheler i suvremena filozofijska antropologija«, str. 112, 115–116, 122, 125–126; H. Burger, *Filozofska antropologija*, str. 85–92). Plessner je duh razmatrao unutar svoje teorije o uvjetima mogućnosti ljudskog i neodredivosti čovjeka, uvelike preko čovjekove *ekscentrične pozicionalnosti*, »zakona« artifičnosti čovjeka, posredovane neposrednosti i utopijskog stajališta (usp. Helmuth Plessner, *Condicio humana*, prev. Branko Despot, Nakladni zavod Globus, Zagreb 1994., str. 89–126, 169–179, 204–206, 210, 218; Helmuth Plessner, *Stupnjevi organskoga i čovjek. Uvod u filozofsku antropologiju*, prev. Božo Dujmović, Naklada Breza, Zagreb 2004., str. 263–310; Hotimir Burger, »Filozofska antropologija kao istraživanje uvjeta mogućnosti ljudskog: Helmuth Plessner«, u: H. Plessner, *Condicio humana*, str. 221–248; usp. H. Burger, *Filozofska antropologija*, str. 92–121). U svojem zadatku istraživanja mogućnosti čovjeka i zadobivanja njegove obuhvatne slike, teorije Schelera i Plessnera, dakle, imaju srodno ishodište, a to je filozofski pojam duha. Upravo duh u nebrojenim inačicama čini okosnicu filozofske misli još od antike (o tome, primjerice, vidi: Platon, *Država*, prev. Albin Vilhar, Branko Pavlović, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd 2002., str. 45, 77, 167, 168; Aristotel, *Nikomahova etika*, prijevod s izvornika, bilješke i rječnik nazivlja Tomislav Ladan, Globus, Zagreb 1988., str. 21, 141, 199, 204), pa su i Scheler i Plessner, oslanjajući se na nj, odredili čovjeka kao »izuzetno« živo biće.

od pojma života. Ljudski je život u svojoj specifičnoj strukturi obilježen onime što Plessner naziva »bezogradnost ljudskog bića«, što, po njegovu sudu, otvara mogućnost govora o homo absconditus: o čovjeku kao neodredivom biću, onom koje sebe ne može u potpunosti spoznati, ujedno otvorenom prema svijetu i svjesnom svoje skrivenosti, biću koje poznaje svoju bezogradnost, a time i svoju nedokučivost (ili, jaspersovski postavljeno, nedovršivost).⁹ Naime, dok spoznaje o biološkim uvjetima čovjekova opstanka bez daljnega pospješuju njegovo samorazumijevanje u fizičkom smislu, njima se ne iscrpljuju mogućnosti čovjeka kao cjeline jer upravo je duhovno nadilaženje zadane okoline – refleksivnošću – specifično čovjekovo obilježje.¹⁰ Fizički gledano čovjek je ograničen, ograđen, smješten u prirodne zakone koje dijeli s cjelinom živoga svijeta; pojavljuje se sa svim svojim ogradama u vremenu i prostoru, no zadano vrijeme i prostor istovremeno svojim duhom nadilazi. Budući da nema potpunu sigurnost instinkta i da ne živi »zatvorenim« životom, čovjek biva u konstantom postajanju, tražeći ravnotežu (s obzirom na svoju neukorijenjenost) u sferama koje prekoračuju prirodnu zatvorenost odnosno zadanost, gdje se u konačnici ozbiljuje kao slobodan.¹¹ U tom je smislu čovjek na svojevrsnoj granici fizičke vezanosti i duhovne nevezanosti za vrijeme i prostor pa ga je tako moguće shvatiti ujedno kao neslobodnog (kao tijelo) i slobodnog (kao duh); sloboda je to skrivenosti i otvorenosti, sloboda koja nadilazi čovjekovu biološku zadanost i sve horizonte predmetnog istraživanja, iz čega je razvidno da problematiku čovjeka kao duha bitno obilježava perspektiva nepredmetnosti i nedokučivosti – što vrijedi i za Jaspersa i za Plessnera.¹² Unatoč općenitom razilaženju njihovih filozofija, u trenutnom se kontekstu Jaspers svojim pojmom egzistencije ozbiljene kao mogućnosti (ono što čovjek može biti) približava Plessneru i njegovu pojmu ekscentričnosti kao utemeljene na čovjekovoj sposobnosti distanciranja spram sebe *hic et nunc* – koju obilježava otvorenost (čovjek mora učiniti sebe onim što već jest): u egzistenciji i ekscentričnosti, dakle, isprepliću se mogućnost i otvorenost – što će reći nedovršenost (ali i nedovršivost).¹³ Utoliko i svrha prethodećega antropološkog momenta: i u kontekstu teme ovoga rada ispostavlja se čovjekova zadanost odnosno konačnost, koju dijeli s ukupnosti (poznatog nam) fizički živućega svijeta, nasuprot njegovoj nedovršivosti kao duhovnosti, koja ga iz toga svijeta izdvaja, u vidu tradicionalnog filozofskog suprotstavljanja načelā tijela i duha, što nas dovodi do jaspersovski postavljenog općenitog prvoga određenja slobode – kao vezane za načelo duha.

Čovjekova nedovršivost kao otvorenost

S jedne je strane, dakle, razvidno da čovjek svoju konačnost dijeli s cjelinom živoga svijeta. On se rađa, odrasta, hrani, razmnožava, stari i umire. Ta je konačnost u bitnom fizička konačnost. S druge strane, čovjekova je konačnost posve osobita jer je u bitnom označava nezatvorenost, odnosno otvorenost. Fizička konačnost je konačnost zatvorenosti, tj. konačnost koja je zatvorena. Međutim, čovjek nije u isključujućem smislu vezan za nagon i okolinu, već je od nje slobodan i otvoren prema svijetu.¹⁴ U odnosu na svoju okolinu, dakle, čovjek, usuprot ostatku živoga svijeta, posjeduje određenu autonomiju. U tom je vidu moguće efektno zaključiti da je čovjek »biće koje nadmašuje samo sebe i svijet«. ¹⁵ Ono što je prethodno kod Jaspersa naznačeno kao »nesvjesno ponavljanje nepromjenjivo istoga« sada dobiva nove odrednice: riječ je ovdje o uobličenoj, ograničenoj dovršenosti, dovršenosti »kružnog toka ži-

vućeg koji se uvijek ponavlja«; nadalje, to je nesvjesni život u ponavljajućim kružnim tokovima, kao i prirodna zakonitost jednakih ponavljanja.¹⁶ Druga je strana čovjekove konačnosti suprotstavljena takvom načelu zatvorenosti jer je nedovršiva – otvorena. Čovjekovu konačnost obilježava antitetika pojmova zatvorenosti i otvorenosti. Jaspersovu misao i općenito krasi paradigma otvorenosti koja se nadaje kao svojevrsno odrješenje od fiksacije u bilo kojem obliku dovršenog, totalnog, apsolutnog, isključujućeg (zatvorenog!) znanja i kao takva ona utemeljuje »rasvjetljavanje egzistencije«: samorefleksiju kao samootkrivanje osvješćivanjem veze čovjekova bitka sa samoodređivanjem i egzistencijalnom slobodom, što je nedostupno svakom objektiviranju.¹⁷ Paradigma je otvorenosti kod Jaspersa važna i za teoriju odnosa između egzistencije i transcendencije, koji se zasniva na izmaknuću objektivne sigurnosti, čovjekovoj »darovanosti«, neuvjetovanosti i slobodi – što se može podvesti pod zajednički nazivnik nezatvorenosti / otvorenosti – no o tome više u nastavku rada.¹⁸

Čovjekova je druga strana konačnosti, nedovršiva, nezatvorena, otvorena konačnost, ona koja ga, po Jaspersovu mišljenju, dovodi u povijest u kojoj on želi postati onim što može biti; a postati time što može (i treba) biti čovjek želi kada je svjestan svoje slobode.¹⁹ Osvješćivanje vlastite slobode ovdje je moguće shvatiti kao neometano ozbiljenje snaga uma, za što je *condicio sine qua non* prostor slobode u kojem je moguće *smisleno, neuvjetovano* i

9

Usp. H. Plessner, *Condicio humana*, str. 204, 206; H. Burger, »Filozofska antropologija kao istraživanje uvjeta mogućnosti ljudskog: Helmuth Plessner«, str. 222, 239, 248.

10

Usp. H. Plessner, *Condicio humana*, str. 205–206; H. Burger, »Filozofska antropologija kao istraživanje uvjeta mogućnosti ljudskog: Helmuth Plessner«, str. 224.

11

Usp. H. Burger, »Filozofska antropologija kao istraživanje uvjeta mogućnosti ljudskog: Helmuth Plessner«, str. 229, 232, 239.

12

Usp. Ljilja Budimir, »Čovjek kao šifra (Karl Jaspers) i *homo absconditus* (Helmuth Plessner) – na tragu usporedbe«, *Filozofska istraživanja* 32 (2012) 2, str. 297–312, ovdje str. 306, 309–311.

13

Ibid., str. 311; H. Burger, »Filozofska antropologija kao istraživanje uvjeta mogućnosti ljudskog: Helmuth Plessner«, str. 225.

14

Usp. M. Scheler, *Položaj čovjeka u kozmosu / Čovjek i povijest*, str. 32–33.

15

Ibid., str. 39. Burger iz Plessnerove perspektive određuje duh kao važan za razumijevanje čovjeka jer ga upućuje od sebe i preko sebe.

Usp. H. Burger, »Filozofska antropologija kao istraživanje uvjeta mogućnosti ljudskog: Helmuth Plessner«, str. 234. O tome vidi i: M. Scheler, *Položaj čovjeka u kozmosu / Čovjek i povijest*, str. 39. Tu je misao o čovjeku, kako navodi Burger, Plessner gotovo istodobno nazvao ekscentričnošću. Usp. H. Burger, *Filozofska antropologija*, str. 88.

16

Usp. K. Jaspers, *Filozofska vjera*, str. 45, 47; K. Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str. 45.

17

Usp. Kurt Salamun, »Karl Jaspers i granice tolerancije«, u: Boško Pešić, Danijel Tolvajčić (ur.), *Filozofija egzistencije Karla Jaspersa*, Hrvatsko društvo »Karl Jaspers«, Zagreb 2013., str. 45–53, ovdje str. 45–46, 52.

18

Usp. K. Salamun, »Karl Jaspers i granice tolerancije«, str. 47.

19

Usp. K. Jaspers, *Filozofska vjera*, str. 48. Usp. Lino Veljak, »Jaspersova *Filozofska vjera*«, u: K. Jaspers, *Filozofska vjera*, str. 111–117, ovdje str. 114. Može se zaključiti da je ovdje riječ o »egzistencijalnoj« mogućnosti. O tome vidi: Kurt Hoffman, »The Basic Concepts of Jaspers' Philosophy«, u: Paul Arthur Schilpp (ur.), *The Philosophy of Karl Jaspers*, Tudor Publishing Company, New York 1957., str. 95–113, ovdje str. 107.

odlučno odlučivanje o vlastitom životu.²⁰ Naime, jedino je čovjek u živome svijetu svjestan svoje konačnosti, jedini on zna za svoju konačnost, koja je otvorena, nedovršiva, pojedinačna konačnost, pa Jaspers zaključuje da je upravo nezaključenost *signum* čovjekove slobode.²¹ Dok čovjek razumije svoju konačnost, konačnost svojeg fizičkog bića, istovremeno ga – dok god se umno postavlja prema svojoj stvarnosti – obuzimaju neiscrpna pitanja o sveukupnom (be)smislu njega samoga, kao i svijeta u cjelini, koja se svode na leibnizovsko filozofsko pitanje: *Zašto uopće išta, a ne ništa?* Pitanja su to na koja čovjek u pravilu ne pronalazi jasne odgovore utoliko što je riječ o nepredmetnim predmetima,²² no njegova mogućnost individualnog odnosa spram njih ustvari ukazuje na »nezaključenu« slobodu. Čovjekova se nedovršiva konačnost pokazuje u još jednom Jaspersovu stavu: on je uvijek više od onoga što zna o sebi. Više je od svih prirodnih, empirijskih, »znanstvenih« spoznaja o čovjeku, što se, primjerice, pokazuje u njegovu duhovnom ili kulturnom stvaralaštvu,²³ koje uvijek iznova podrazumijeva mogućnost *inovacije*; načelo duha na svojevrstan ga način određuje u stalnoj mijeni (ili: u fluidnosti) pri razumijevanju vlastitih stavova, uvjerenja, svjetonazora, svrha, jer on je taj koji u konačnici o njima i odlučuje, a usuprot svakoj nadnaravnoj »providnosti«. Utoliko se čovjeka kao cjelinu nikada ne može »dobiti« isključivo predmetnim istraživanjem, koje je o čovjeku neupitno dalo mnoga, raznovrsna i korisna znanja, ali ne i ono o cjelovitom čovjeku. Iz te će perspektive ići i Jaspersova kritika svake apsolutizacije, primjerice, sociologije, psihologije, fiziologije, anatomije i antropologije.²⁴ On to formulira na sljedeći način:

»Stečeno je veliko znanje, čija je *osnovna crta*: svaka je spoznaja partikularna, pa tako i spoznaja relativne cjeline; spoznaje ostaju rasute, ne stapaju se u neku zaokruženu sliku. Stoga to spoznavanje čovjeka griješi uvijek tamo gdje dovodi do totalnih sudova o čovjekovu bitku, do navodnoga konačnog znanja u cjelini.«²⁵

Suprotno svakom opredmećivanju, čovjek je uvijek iznova mogućnost, mogućnost otvorenosti, i to posredstvom slobode, iz koje on – zaključuje Jaspers – svojim faktičnim djelovanjem odlučuje što on jest.²⁶ Utoliko se ocrtava i drugo jaspersovsko određenje slobode – kao slobode nedovršivosti, nezaključenosti, nepredmetnosti, otvorenosti – slobode mogućnosti.

Sloboda u odnosu egzistencije i transcendencije

Čovjek je, kako s pravom upućuje Jaspers, sebi pristupačan na dva načina: kao objekt istraživanja i kao sloboda egzistencije koja je s onu stranu svakoga predmetnog istraživanja.²⁷ Postavimo li to u odnos čovjekove konačnosti i nedovršivosti, on je predmet istraživanja u vidu svoje konačnosti koju dijeli s cjelinom živoga svijeta, dok je u vidu svoje nedovršivosti egzistencija. Egzistencija je to slobode, što će reći egzistencija koja je u svojoj egzistencijalnosti određena slobodom, koja, dakle, izmiče svakom (predmetnom) istraživanju. Ona ne može biti predmet istraživanja jer nije fiksirana, nije je moguće postaviti »objektivno«. Utoliko je čovjek – ukoliko nadilazi »predmetni«, svjetski bitak – uvijek tek *moćna* egzistencija.²⁸ U toj perspektivi Jaspers navodi:

»Svijet se pokazuje kao bestemeljan. No čovjek nalazi u sebi ono što ne nalazi nigdje u svijetu, nalazi nešto nespoznatljivo, nedokazivo, nešto što nikada neće biti predmetno, nalazi nešto što se izmiče svakoj istraživačkoj znanosti: slobodu i ono što je povezano s njom. Ovdje stječem iskustvo ne posredstvom znanosti o Nečemu, već posredstvom čina. Ovdje vodi put preko svijeta i nas samih k transcendenciji.«²⁹

Taj nas navod dovodi do merituma stvari. Riječ o (nepredmetnoj) slobodi ovdje je ujedno riječ o odnosu (nepredmetne) egzistencije i (nepredmetne) transcendencije: konačnost kao egzistencija za Jaspersa znači da je čovjek (uvijek iznova) darovan sebi zahvaljujući transcendenciji – putevi prema kojoj vode traženjem bitka iz moguće egzistencije – a svjestan transcendencije postaje samo zahvaljujući slobodi.³⁰ Ili: čovjek iz slobode zaziva bitak kao svoju skrivenu transcendenciju – to je put »druge mogućnosti« u odnosu na puko opstojanje, a smisao je toga puta transcendencija.³¹ Na taj se način ispostavlja egzistencijalna autentičnost: pravi čovjek, ili čovjek kakav bi on trebao biti, ili autentični čovjek, kao bitno određen slobodom – što će za Jaspersa, a i za filozofiju egzistencije općenito značiti – čovjek kao egzistencija (*Existenz*).

Kada čovjek kao egzistencija doživljava sebe u slobodi kao uvijek iznova darovanog od transcendencije, sloboda čovjekova bitka »postaje jezgra svih

20

Usp. Boško Pešić, *Portreti filozofije. Heidegger, Jaspers, Arendt*, Naklada Breza, Zagreb 2019., str. 67, 69.

21

Usp. K. Jaspers, *Filozofska vjera*, str. 47.

22

Ovdje se pod izrazom *nepredmetne predmetnosti* sasvim specifično radi o metafizičkim pitanjima koja izmiču isključivo racionalnim, fiksiranim, »objektivnim«, univerzalno važećim odgovorima.

23

U tom smislu, Filipović ističe da životinja nema mogućnost stvaralaštva te stoga ni ne možemo govoriti o životinjskoj civilizaciji ili kulturi. Usp. V. Filipović, »Max Scheler i suvremena filozofska antropologija«, str. 122. Kako zapisuje Burger, Schelerova ideja duhovnosti ukazuje na kulturu kao isključivo čovjekom stvoreni svijet. Usp. H. Burger, *Filozofska antropologija*, str. 92. U kontekstu kulture instruktivan je i zapis Ljilje Budimir, koja napominje da potreba sebeoblikovanja potvrđuje čovjekovu moć stvaralaštva. Usp. Lj. Budimir, »Čovjek kao šifra (Karl Jaspers) i *homo absconditus* (Helmuth Plessner) – na tragu usporedbek«, str. 309.

24

Usp. K. Jaspers, *Filozofska vjera*, str. 40–44; K. Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str. 43; K. Jaspers, *Duhovna situacija vremena*, str. 152. O tome vidi i: Danijel Tolvajčić, »Filozofska vjera Karla Jaspersa«, *Crkva u svijetu* 44 (2009) 3, str. 353–371, ovdje str. 357, 361; L. Veljak, »Jaspersova *Filozofska vjera*«, str. 114; Golo Mann, »Freedom and the Social Sciences in Jaspers' Thought«, u: P. A. Schilpp (ur.), *The Philosophy of Karl Jaspers*, str. 551–564, ovdje str. 551–553.

25

K. Jaspers, *Filozofska vjera*, str. 40–41. Usp. Karl Jaspers, *Šifre transcendencije*, prev.

Miodrag Živanović, *Littera*, Banja Luka 2011., str. 13–15.

26

Usp. K. Jaspers, *Duhovna situacija vremena*, str. 152. O tome vidi i: Danijel Tolvajčić, »Apel za ostvarenje čovjekovog samobitka. Pogled u filozofiju Karla Jaspersa«, u: K. Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str. 119–131, ovdje str. 120.

27

Usp. K. Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str. 43; Karl Jaspers, *Filozofija*, prev. Olga Kostrešević, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci 1989., str. 371.

28

Usp. K. Jaspers, *Filozofija*, str. 265–267, 535; D. Tolvajčić, »Apel za ostvarenje čovjekovog samobitka«, str. 120; K. Hoffman, »The Basic Concepts of Jaspers' Philosophy«, str. 99.

29

K. Jaspers, *Filozofska vjera*, str. 45. Jaspers, dakle, najvišom slobodom smatra onu koja se postavlja u odnos prema transcendenciji, a ne prema postojećem svijetu. O tome vidi: K. Jaspers, *Šifre transcendencije*, str. 66–71; B. Pešić, *Portreti filozofije*, str. 68, 70. Ako se ovaj navod postavi u kontekst govora o istini, riječ je o egzistencijalnoj, a ne znanstvenoj istini. O tome vidi: K. Jaspers, *Šifre transcendencije*, str. 155; D. Tolvajčić, »Filozofska vjera Karla Jaspersa«, str. 356, 361.

30

Usp. K. Jaspers, *Filozofska vjera*, str. 46; K. Jaspers, *Filozofija*, str. 265–266, 384–385, 535; K. Jaspers, *Šifre transcendencije*, str. 77, 118–120; D. Tolvajčić, »Filozofska vjera Karla Jaspersa«, str. 364–365.

31

Usp. K. Jaspers, *Duhovna situacija vremena*, str. 154.

njegovih mogućnosti u vođenju od strane transcendencije«;³² takvo je vođenje moguće samo na jedan način, a to je način slobode.³³ Tako čovjek prebiva u »bezuvjatnome«, »obuhvatnome«,³⁴ što za Jaspersa znači sudjelovanje u vječnom, u bitku;³⁵ bezuvjatnost je iz transcendentno utemeljene slobode; potvrđivanje predanosti transcendenciji prihvaća se kao sloboda, odnosno čovjek je svjestan svoje slobode kada spoznaje zahtjeve koje mu transcendencija upućuje.³⁶ Jer sloboda se ne ozbiljuje potpunom neovisnošću, odriješenošću, izoliranošću, pa ni samovoljom, već je njezin izvor bitak koji u egzistenciji ima mogućnost postati on sam.³⁷ Sloboda je egzistencije u stalnoj svojevrsnoj dijalektici neovisnosti (o nuždama svijeta) i ovisnosti (o vezanosti za transcendenciju). Čovjek kao egzistencija iz slobode uspostavlja samostalan odnos vezanosti prema temelju svih stvari – transcendenciji – a koja je pak vezanost neovisna od bilo kojeg oblika apsolutne vezanosti za same stvari – vezanosti za imanenciju. Štoviše, jaspersovski postavljeno, tek je vezanošću za navedeni temelj, pokušajem približavanja izvoru vlastite slobode, moguće slobodno ophođenje sa svim konačnim stvarima, što bi, uzgred rečeno, bio put same filozofije.³⁸ Transcendencija nije izdvojena iz svijeta, *negdje tamo iza ili iznad* gdje *treba doći*, nije nešto što se treba *dokučiti* u smislu posjedovanja, već se čovjeku ovosvjetski posredno očituje putem šifri.

U tom smislu šifre, koje označuju metafizičku predmetnost simbola, koje su svojevrsni posrednici između egzistencije i transcendencije, Jaspers određuje kao (neracionalni ili neznanstveni, egzistencijalni) jezik transcendencije, šifre koje valja razumjeti kao »sveukupnost događanja u svijetu«; bilo što imanentno, dakle, može postati šifra, one dovode do prisutnosti transcendencije, pojedinačne su, neovisne o »znanstvenom« spoznavanju (nedokazive su) i nemaju obvezujuće značenje (višeznačne su).³⁹ Čovjeka kao egzistenciju predmetno nespoznatljiva sloboda vodi preko svijeta putem šifri prema transcendenciji. Jaspers, naime, smatra da sloboda otvara čovjeka za transcendenciju, za šifre božanstva, boga,⁴⁰ pa se tako sloboda i bog ispostavljaju nerazdvojnima: čovjek svjestan svoje slobode biće je koje se odnosi prema bogu.⁴¹ Jaspersova misao o transcendenciji (pa i o šiframa božanstva i boga) izmiče svakom razumijevanju koje bi bilo pripadno bilo kojoj vrsti institucionalizirane religije i utoliko on odriče mogućnosti bilo kakvog predočavanja transcendencije ili boga te dokaza o njemu, pa u tom smislu izdvajam jedno njegovo opsežnije obrazloženje:

»Svrhovitost živoga, ljepota prirode u svim oblicima, red svijeta uopće postaje u mjeri napredovanja faktične spoznaje sve tajanstveniji.

Ali ako se sada iz toga zaključuje na Božje opstojanje, na opstojanje dobrotivoga Boga Stvoritelja, onda protiv toga odmah stoji sve ružno, zbrkano, sve što je nesređeno u svijetu. Tomu odgovaraju temeljna raspoloženja kojima je svijet neugodan, stran, jezovit i strašan. Zaključak na đavla čini se jednako tako nužnim kao i zaključak na Boga. Time tajna transcendencije ne prestaje, nego se produbljuje. [...]

Svi ti takozvani dokazi ne samo da ne dokazuju Božje opstojanje nego i zavode da se Bog preobražava u neku svjetsku realnost koja bi se takoreći utvrđivala na granicama svijeta, kao neki drugi svijet koji se tamo može susresti. Oni tada zamućuju misao o Bogu. [...]

Uvijek se iznova pokazuje: Bog nije nikakav predmet znanja, on se ne može nužno otkriti. Bog također nije nikakav predmet osjetilnoga iskustva. On je nevidljiv, ne može se gledati, nego se u njega može samo vjerovati.

No otkuda ta vjera? Ona ne dolazi izvorno iz granica svjetskog iskustva, nego iz čovjekove slobode. [...]

Čovjekovu slobodu nazivamo i njegovom egzistencijom. Bog je za mene izvjestan s odlučnošću u kojoj egzistiram. On nije izvjestan kao sadržaj znanja, već kao prisutnost za egzistenciju.«⁴²

Za Jaspersa, dakle, nema egzistencije bez odnosa prema transcendenciji, a sloboda je ono što taj odnos omogućuje:

»Što je više čovjek doista slobodan, to mu je izvjesniji Bog. Gdje sam doista slobodan, svjestan sam da to nisam po sebi samome.«⁴³

32

Usp. K. Jaspers, *Filozofska vjera*, str. 49–50.

33

Usp. K. Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str. 46; K. Jaspers, *Filozofija*, str. 270; K. Hoffman, »The Basic Concepts of Jaspers' Philosophy«, str. 99–100; Hans Kunz, »Critique of Jaspers' Concept of 'Transcendence'«, u: P. A. Schilpp (ur.), *The Philosophy of Karl Jaspers*, str. 499–522, ovdje str. 504.

34

Søren Holm briljantno tumači pojam »obuhvatnoga« (*Umgreifende*): dok je odnos imanencije i transcendencije tradicionalno viđen kao »vertikalna«, Jaspers ga je postavio »horizontalno« jer transcendencija nije toliko »iznad«, koliko je »oko« nas, što je Jaspers definirao navedenim pojmom. O tome vidi: Søren Holm, »Jaspers' Philosophy of Religion«, u: P. A. Schilpp (ur.), *The Philosophy of Karl Jaspers*, str. 667–692, ovdje str. 669–670.

35

Bitak se kod Jaspersa može odrediti kao ono izvorno (sve iz njega proizlazi), utemeljujuće (u temelju je svega) i sabiruće (sve drži na okupu). U skladu s time, bitak izmiče misaonome rascjepu subjekta i objekta, zbog čega i zadobiva odrednicu *obuhvatnosti* – ne može biti objekt, nego subjektu objekti pristupaju iz njega i u njemu. Bitak se ne može predmetno misliti, ali predmetno mišljenje ukazuje na nepredmetno bitku. U tome je smislu bitak, obuhvatno, zaključuje Jaspers, ustvari stanje svijesti. O tome vidi: K. Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str. 21–27.

36

Usp. *ibid.*, str. 39, 43, 56. Ili: egzistencija jest samo u odnosu na transcendenciju. Usp. K. Jaspers, *Filozofija*, str. 537–538. Važno je istaknuti i to da, po Jaspersovu mišljenju, sloboda nije ni u svijetu ni u transcendenciji, već je isključivo moguća kao egzistencija. Usp. K. Jaspers, *Filozofija*, str. 573–574; B. Pešić, *Portreti filozofije*, str. 70.

37

Usp. B. Pešić, *Portreti filozofije*, str. 73–74; K. Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str. 57, 72–73; K. Jaspers, *Duhovna situacija vremena*, str. 194. Sloboda je, po Jaspersovu mišljenju, suprotstavljena svakoj samovolji utoliko što se opire apsolutiziranju u vidu »potpune oslobođenosti od svega« ili izoliranosti: s jedne strane,

uvijek se bori s neslobodom, ukidanjem koje bi bila ukinuta i ona sama, dok, s druge strane, ima pravo samo po snazi vezivanja pa je apsolutna sloboda u tom smislu ništa više od nonsensa.

38

Usp. K. Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str. 27, 80.

39

Usp. K. Jaspers, *Filozofija*, str. 575, 614, 635, 638; K. Jaspers, *Šifre transcendencije*, str. 27, 45–47, 61–71, 103–104, 155; Danijel Tolvajčić, »Bog kao kritika institucionalizirane religije. Pokušaj rekonstrukcije filozofijske teologije Karla Jaspersa«, *Filozofska istraživanja* 26 (2006) 2, str. 441–456, ovdje str. 447–448; D. Tolvajčić, »Filozofijska vjera Karla Jaspersa«, str. 354, 368; K. Hoffman, »The Basic Concepts of Jaspers' Philosophy«, str. 106–108, 111; Paul Ricœur, »The Relation of Jaspers' Philosophy to Religion«, u: P. A. Schilpp (ur.), *The Philosophy of Karl Jaspers*, str. 611–642, ovdje str. 618, 620, 638; S. Holm, »Jaspers' Philosophy of Religion«, str. 673; Adolph Lichtigfeld, »The God-Concept in Jaspers' Philosophy«, u: P. A. Schilpp (ur.), *The Philosophy of Karl Jaspers*, str. 693–701, ovdje str. 693, 697.

40

Navedene pojmove Jaspers filozofijski približava u smislu da je bog temeljna šifra transcendencije. U tome je smislu važno »boga« razumjeti ne religijski, već filozofijski (što je razjašnjeno u daljnjem tekstu). Međutim, ovaj rad inzistira na naglašavanju upravo pojma transcendencije kao (s pravom) najneodređenijeg od navedenih i to u smislu najmanje konkretizirane povijesne »prtljage« koju donosi sa sobom. Cilj je toga naglašavanja izraz kritičkoga stava prema svakom obliku institucionaliziranja religije, o čemu više u nastavku rada. U radu se s razlogom razlikovno razmatraju pojmovi *bog* i *Bog*. Kada je riječ o bogu iz perspektive filozofije, filozofijskom bogu, bogu filozofa, zapisan je malim početnim slovom. U tome je smislu *bog* misaoni, pojam, mišljena transcendencija, šifra transcendencije, »unutarnji«, višeznačan. Kada se spominje *Bog* iz perspektive religije, religijski Bog, Bog vjernikā, zapisan je velikim početnim slovom. To je živi Bog s kojim vjernici uspostavljaju »realan odnos«, objavljen, dogmatičan, utjelovljen, predodžben, »izvanjski«, jednoznačan.

Pritom, najprije, valja imati na umu njegovu misao o čovjekovoj svijesti o vlastitoj nedostatnosti i ništavnosti, koja ga prožima na svakom koraku – a koju bog kao samosvojan izvor smisla ustvari razrješava. Odnos prema bogu Jaspers objašnjava pojmom »skoka« čovjeka prema samome sebi: skok je to iz (imanentnog) svijeta prema transcendenciji, a tek tada on može zasnovati slobodan odnos prema svijetu, tek je tada prema svijetu zaista otvoren, tek tada egzistira pa se ispostavlja zaključak da bog jest za čovjeka u onoj mjeri u kojoj on doista egzistira.⁴⁴ U ovom je kontekstu prevažno naglasiti o kakvom je to bogu kod Jaspersa riječ. Nije to objavljeni, dogmatični, u užem smislu religijski Bog koji govori kroz zapovijedi i objave drugi ljudi; on ne govori izvana, već iznutra, kroz čovjekovu egzistenciju, slobodu; u filozofiji, za razliku od religije, nema »realnog odnosa« prema utjelovljenoj transcendenciji odvojenoj od profanoga (ili: bogu filozofa čovjek se ne može moliti ili ispovijedati), pa religija filozofskog boga prikazuje ispraznim, dok filozofija religijskog Boga vidi kao *lažnoga*, upravo iz perspektive utjelovljenosti – razlika je to mišljene transcendencije i živoga Boga; nadalje, još je jedan tipičan jaspersovski moment taj da se bog iz slobode nipošto ne sluša jednoznačno, već, na čemu filozofija (egzistencije) neprestano inzistira, uvijek iznova pojedinačno i navlastito.⁴⁵ Jaspersova mjerodavna odredba filozofije egzistencije glasi da je upravo ona mišljenje kojim bi čovjek, unutrašnjim djelovanjem, baveći se samim sobom, želio postati on sam, mišljenje koje apelira na njegovu slobodu i stvara prostor za bezuvjetno djelovanje u zazivu transcendencije; ona je ta koja razvija osjetljivost za pojavu pojedinačnog i pravog čovjeka.⁴⁶

Odnos slobode i (filozofijske) vjere

Pitanje o čovječnosti čovjeka za Jaspersa je stvar slobode, koja je temelj ljudskog dostojanstva i sposobnosti spoznavanja, u kojoj leži izvor čovjekova djelovanja i samosvijesti pa se to što čovjek jest ne svodi isključivo na znanje (jer sloboda je predmetno nespoznatljiva), već je riječ i o *vjeri*: filozofijska je vjera utemeljena na čovjekovoj svijesti o vlastitoj čovječnosti.⁴⁷ Naime, dok je čovjek kao predmet istraživanja sadržaj znanja, kao sloboda on je, po Jaspersovu mišljenju, temelj vjere, tj. vjera dolazi iz čovjekove slobode.⁴⁸ Ono što Jaspers naziva filozofijskom vjerom vjera je čovjeka u njegovu otvorenost mogućnosti putem filozofije:

»U njima diše njegova sloboda.«⁴⁹

Dok je vjera sama po sebi u bitnom iracionalna, *filozofijsku* vjeru Jaspers postulira kao onu koja nipošto ne zapostavlja razumski uvid (štoviše!),⁵⁰ pripisujući joj tako mjesto svojevrsnog srednjeg puta između racionalnosti i iracionalnosti. U skladu s tim, ona kao srednji put predstavlja egzistencijalnu uključivost, usuprot znanstvenoj isključivosti, s jedne, i religijske, s druge strane. Egzistencijalna je uključivost, koja, dakle, ozbiljuje filozofijsku vjeru, koja prijateljuje s onim umskim, nešto što u sebi nužno podrazumijeva i volju za komunikacijom:

»Um zahtijeva bezgraničnu *komunikaciju*, on je sam totalna volja za komunikacijom. Zato što u vremenu ne možemo objektivno posjedovati istinu kao vječnu i zato što je opstojanje moguće samo s drugim opstojanjem, zato što egzistencija dolazi do sebe samo s drugom egzistencijom, komunikacija je oblik objavljivanja istine u vremenu.«⁵¹

Nasuprot svakoj samoizolaciji u smislu spoznajne samodostatnosti i samozadovoljstva, Jaspers upućuje na presudnu važnost komunikacije za svako

istinsko filozofijsko ophođenje, izjednačujući filozofijsku vjeru s vjerom u komunikaciju, a iz perspektive istine koja svoj izvor ima upravo u komunikaciji, istine koja nas povezuje.⁵² Tako je određenu filozofijsku vjeru potrebno razlikovati od religijske vjere, u čemu se pokazuju i općenito suprotstavljene pozicije filozofije i religije: za razliku od religije, koja je vezana za dogmu, autoritet i institucije, što sa sobom neminovno povlači i dimenziju isključivosti, filozofija ne priznaje nikakvo posredovanje s njihove strane, kao ni kult, molitvu ili ispovijed, nego jedino slobodnu individualnu filozofsku kontemplaciju; svojom vjerom u boga filozofa čovjek ustvari ozbiljuje vjeru u mogućnosti sebe kao egzistencije; svojim pojedinačnim vjerovanjem »iznutra« egzistencija biva usmjerena prema transcendenciji, ustvari dolazeći do same sebe, ozbiljujući svoju egzistencijalnost, samoostvarujući se; filozofijsko vjerovanje oslanja se na misli, a ne strasti ili predodžbe živoga (utjelovljenog) Boga; Jaspers se stavom da sve religijske predodžbe boga ustvari promašuju svoj cilj u konačnici ispostavlja kao oštar kritičar svih vjerskih dogmatičnih istina i općenito institucionalizirane religije.⁵³ Filozofijska se vjera, dakle,

41

Usp. K. Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str. 31–32, 43, 61.

42

Ibid., str. 31; usp. K. Jaspers, *Filozofija*, str. 536; A. Lichtigfeld, »The God-Concept in Jaspers' Philosophy«, str. 700. Međutim, Jaspers u pokušajima »dokazivanja« boga vidi jednu drugačiju potentnost – potentnost misaone izmjene svijesti. O tome vidi: K. Jaspers, *Filozofska vjera*, str. 26–29.

43

K. Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str. 44.

44

Usp. ibid.; K. Jaspers, *Šifre transcendencije*, str. 23–24; S. Holm, »Jaspers' Philosophy of Religion«, str. 673.

45

Usp. K. Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str. 60–61; K. Jaspers, *Filozofska vjera*, str. 54–56; D. Tolvajčić, »Filozofijska vjera Karla Jaspersa«, str. 362–363; Josip Oslić, Danijel Tolvajčić, »Odnos 'filozofijskog vjerovanja' i objavljene religije kod Karla Jaspersa«, *Bogoslovska smotra* 77 (2007) 3, str. 603–625, ovdje str. 611–616; D. Tolvajčić, »Bog kao kritika institucionalizirane religije«, str. 444–446, 448–450, 452, 454–455.

46

Usp. K. Jaspers, *Duhovna situacija vremena*, str. 167, 169; Karl Jaspers, *Filozofija egzistencije / Uvod u filozofiju*, prev. Miodrag Cekić, Ivan Ivanji, Izdavačko preduzeće Prosveta, Beograd 1973., str. 37; K. Jaspers, *Šifre transcendencije*, str. 169–171.

47

Usp. K. Jaspers, *Filozofska vjera*, str. 44–45; K. Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str. 60; S. Holm, »Jaspers' Philosophy of Religion«, str. 669.

48

Usp. K. Jaspers, *Filozofska vjera*, str. 45; K. Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str. 31–32.

49

K. Jaspers, *Filozofska vjera*, str. 51. Usp. L. Veljak, »Jaspersova *Filozofska vjera*«, str. 112, 114.

50

Usp. L. Veljak, »Jaspersova *Filozofska vjera*«, str. 112.

51

K. Jaspers, *Filozofska vjera*, str. 34. Vidi i: K. Salamun, »Karl Jaspers i granice tolerancije«, str. 48.

52

K. Jaspers, *Filozofska vjera*, str. 34–35; K. Jaspers, *Filozofija*, str. 278; L. Veljak, »Jaspersova *Filozofska vjera*«, str. 113, 117; D. Tolvajčić, »Filozofijska vjera Karla Jaspersa«, str. 368–369.

53

Usp. K. Jaspers, *Šifre transcendencije*, str. 29–30; L. Veljak, »Jaspersova *Filozofska vjera*«, str. 114; J. Oslić, D. Tolvajčić, »Odnos 'filozofijskog vjerovanja' i objavljene religije kod Karla Jaspersa«, str. 610; D. Tolvajčić, »Bog kao kritika institucionalizirane religije«, str. 450; D. Tolvajčić, »Filozofijska vjera Karla Jaspersa«, str. 359–360, 368; K. Hoffman, »The Basic Concepts of Jaspers' Philosophy«, str. 95–96; P. Ricœur, »The Relation of Jaspers' Philosophy to Religion«, str. 612–613, 615–617, 621–624, 639; S. Holm, »Jaspers' Philosophy of Religion«, str. 668–670, 674; Lichtigfeld, »The God-Concept in Jaspers' Philosophy«, str. 693–694.

pokazuje kao Jaspersovo viđenje filozofijskog uspostavljanja odnosa prema transcendenciji. Naime, dok znanost i znanje obilato doprinose (samo)razumijevanju čovjeka kao pukog opstojanja, čovjeka kao konačnog, isti taj čovjek u pukom opstojanju ne pronalazi zadovoljenje, ispunjenost, ostvarenost; kao egzistencija, kao nedovršiv, on traži odgovore na egzistencijalna pitanja, a koje znanost ne može ponuditi, pa njegov put u tom smislu vodi iz filozofijske vjere. Put je to, ustvari, same filozofije, utemeljen na neznanstvenoj i nereligioznoj vjeri, koja svojeg boga susreće u egzistencijalnosti svoje slobode.⁵⁴ Tu je egzistencijalnost moguće izjednačiti s njezinom izvornošću koja se, općenito postavljeno, ogleda u prevladavanju svakovrsnih nametnutih identiteta, što je pak u filozofijskoj perspektivi moguće tumačiti kao neuvjetovano djelovanje prokrvljeno temeljnim stavom odlučnog preispitivanja svih danosti – jaspersovski gledano, u takvom se ophođenju krije filozofski život, *filozofiranje* u punoj snazi svojeg izraza.⁵⁵ Zaključno, jaspersovska je riječ o filozofijskoj vjeri riječ o pokušaju spašavanja vlastitosti filozofije.⁵⁶

Zaključak: od slobode do potrage za smislom

Filozofija je bez individualnog ozbiljenja u svakodnevnom životu beskrvna. Uvažavajući jaspersovski stav da se filozofija tiče svakoga čovjeka, kada ostaje na razini čistog – u gorem slučaju, proizvoljnog – teoretiziranja, ona uvelike gubi na svojoj biti. I dok je Jaspersove zamisli o egzistencijalnosti slobode u njihovim dijelovima moguće okarakterizirati u sretnijem slučaju kao nesistematične ili nedorečene, a u manje sretnom kao neprecizne ili nejasne, o takvom sudu valja imati zadržku iz barem dvije perspektive. Prvo, s obzirom na narav i kompleksnost tematike i temeljnih pojmova slobode, egzistencije, transcendencije i vjere, opravdano je pitati je li uopće moguće o njima govoriti »sistematičnije« ili »jasnije« (a da se pritom zadrži ozbiljnost *prvorazrednog* filozofiranja, odnosno upućenog, potkrijepljenog, uvjerljivog, širokog i općepriznatog tumačenja stanja stvari, kakvo u Jaspersovu slučaju nije stvar za raspravu)? Drugo, nedorečenost/nepreciznost u pitanju ostavlja (nužni) prostor upravo za ono na čemu Jaspers gotovo opsesivno ustraje: uvijek iznova pojedinačni pristup filozofijskom vođenju života. Utoliko njegovu filozofiju nije uputno shvaćati kao dogmatski postavljeno stanje stvari, već kao apel za pojedinačni okršaj sa životom u njegovoj cjelini. Ukoliko se ta dimenzija zanemari, utoliko blijedi snaga filozofije, filozofije egzistencije, egzistencije. Prema tome, nužno se nameće pitanje: kako ozbiljiti Jaspersovu filozofijsku misao o egzistencijalnosti slobode? Ovaj rad prema svojem završetku ide upravo pokušajem verbalizacije momenta jednog takvog pokušaja.

U knjizi *Portreti filozofije*, Boško Pešić zapisuje sljedeće:

»U svojoj najizvornijoj i najprisnijoj odredbi čovjek je biće smisla.«⁵⁷

Doista, što drugo čovjeka podiže iz kreveta u trenucima najvećeg beznađa, koji ga u nemilosrdnoj životnoj prevrtljivosti neizbježno kad-tad snađu, ako ne upravo njegova potraga, štoviše njegov zahtjev za *smislom*? Ljudski bi život bez toga zahtjeva bio sveden na puko opstojanje, na preživljavanje, na životarenje – bio bi ustvari promašen. Promašen utoliko što ne bi težio svojoj egzistencijalnosti – egzistencijalnosti iz slobode. Dalo bi se zaključiti da istinski zahtjev za smislom polazi upravo iz slobode onako kako je jaspersovski identificirana: slobode čovjeka kao duha usuprot svakoj apsolutizaciji tijela; zatim slobode nedovršivosti, nezaključenosti, nepredmetnosti, otvorenosti –

slobode mogućnosti; i konačno, slobode egzistencije. Tu se krije svojevrсна kulminacija slobode, u odnosu egzistencije i transcendencije. Pritom ne treba zastranjivati u pojmovima božanstva, boga i sl., već se zadržati na i još jednom naglasiti (vidi bilješku 40) onaj najfilozofičniji od njih – transcendenciju. Makar se kod Jaspersa ne radi o takvim Bogovima, ipak je potrebno naglasiti stav – koji prijateljuje s čitanjem i razumijevanjem Jaspersa kao kritičara vjerskih dogmatičnih istina i institucionalizirane religije (vidi str. 10) – da sve institucionalizirane religije i sve objavljene Bogo ve u njihovim dogmatičnim apsolutiziranjima vlastitih istina,⁵⁸ isključivostima prema Drugima (što će reći: prema svima onima koji ne pripadaju religiji *X* koja promiče svoju, *jedinu* istinu) i odrješenju od svake mogućnosti propitivanja⁵⁹ treba bezuvjetno i beskompromisno odbaciti. Zašto? Kratko i jasno, Jaspersovim riječima:

»Jer nadmenost onog apsolutno istinitog jest doista uništavajuća opasnost za istinu u svijetu.«⁶⁰

U tome se smislu opravdanim i *poželjnim* čini otpor svakom institucionaliziranom religijskom poimanju i promicanju pojedinih šifri transcendencije, »božanstava« i »Bogova« (a takve, dakle one koji se predstavljaju apsolutno istinitima, koje nije moguće podvrći pojedinačnom sudu ispitivanja, ne zatečemo kod Jaspersa), a koje se po stvarnom stanju stvari u boljem slučaju pokazuju neuvjerljivima, a u gore m neodrživima i *opasnim*. Naime, na teorijskom planu problematično je već samorazumijevanje svake institucionalizirane religije kao apsolutno, isključivo važeće, što će reći da svaka sebe vidi kao jedinu pravu, čime diskvalificira sve ostale, a samim time ispostavlja se da diskvalificirane bivaju sve. Jer tko si može uzeti za pravo reći da je jedna (u svojoj biti iracionalna) vjera *točna* i obvezujuća, da vodi k izbjavljenju, za razliku od svih ostalih? Na praktičkom i egzistencijalnom planu problematični su sami svijet i život, onako kako ih zatječemo u iskustvu. Teško da ijedna teistička pozicija može uvjerljivo i mjerodavno pravdati sasvim očite i nesagledive količine patnje i zla tijekom čitave ljudske povijesti, pa tako i u suvremenoj svakodnevici (prema tome, uzgred rečeno, neki oblik deizma ispostavlja se kao puno plauzibilnije religijsko tumačenje svijeta). U konačnici, temeljni problem leži u opasnosti koju sa sobom nosi nametanje bilo kojih metafizičkih »istina«, o čemu također ne nedostaje (posve užasnih) povijesnih

54

Usp. D. Tolvajčić, »Filozofijska vjera Karla Jaspersa«, str. 358.

55

Usp. B. Pešić, *Portreti filozofije*, str. 72, 75–76.

56

Usp. D. Tolvajčić, »Filozofijska vjera Karla Jaspersa«, str. 354. Golo Mann smatra da je ono što Jaspers zove filozofijskom vjerom supstancijalno kršćanska vjera. Uzevši sve rečeno u obzir, takav sud čini se neodrživim. Usp. G. Mann, »Freedom and the Social Sciences in Jaspers' Thought«, str. 563.

57

B. Pešić, *Portreti filozofije*, str. 67.

58

Npr.: »Ako je kršćanska objava jedino održiva, ako je objava nagoviještena u crkvi, u

dogmi, ako se cijela Biblija čita tako što je zasnovana na Kristu, ako se vjeruje da bi Bog izabrao svoj narod, prvo kao Židove, a onda i kroz kršćanske crkve; ako se misli da je ovo jedina istina koja bi trebala pripadati cijelom čovječanstvu, kao nagoviještena, ali i kao ona koju je nekada to čovječanstvo slijedilo, ako se misli da bi Bog u Isusu postao čovjekom i zvao bi se Krist – moram reći: sve to ne vjerujem.« – K. Jaspers, *Šifre transcendencije*, str. 29–30.

59

Slikovitoga primjera radi, autor je rada nabasao na katolički letak na kojem je pisalo: »Prestani BOGU postavljati pitanja, počni mu VJEROVATI.«

60

K. Jaspers, *Uvod u filozofiju*, str. 47.

primjera. Sve to vodi do zaključka da bi religija, dok god je izvorna, morala ostati osobna stvar.

Polazeći od takovrsnog stava, moguće je zaključiti da institucionalizirani oblici religija promašuju transcendenciju kako je vidi (Jaspersova) filozofija i to što ona izvorno može značiti za čovjeka kao moguću egzistenciju, za čovjeka kao potražitelja *pojedinacnog* smisla. Odnos prema transcendenciji tumačiti se može kao svojevrsno izbjavljenje iz užasa životne svakodnevice; kao samosvojan osjećaj koji se pojavljuje pri svijesti o ograničenosti i nedostatnosti svega imanentnog, kao žestinu tog osjećaja koji traži onaj smisao koji nadilazi svaku puku pojavnost i koji pronalazi egzistencijalno zadovoljenje na tome putu. Put je to koji podrazumijeva i u konačnici ovisi o istinskoj komunikaciji: s jedne strane, o komunikaciji egzistencije i transcendencije, prema nacrtu prethodno predstavljenom u ovome radu, a, s druge strane, o onoj između dvije egzistencije – o *egzistencijalnoj* komunikaciji kao ozbiljenju moje borbe za Drugoga u meni, u *ravnopravnoj* borbi koja je ljubav, rečeno u Jaspersovoj maniri.⁶¹ Pokušaj takvoga razumijevanja – posve možda – vodi putem jednog od mogućih odgovora na ono što Jaspers naziva temeljnim pitanjem vremena: može li čovjek još biti slobodan?

Damir Sekulić

Existentiality of Freedom in Jaspers

Abstract

The paper starts with Jaspers' comprehensive principle of faith which states that man is finite and imperfectible. Man's finality is peculiar because it is marked by unclosedness. Man is conscious of his (open) finality, so Jaspers concludes that inconclusiveness is a signum of man's freedom. In this sense, the paper is dedicated to man as determined by freedom, Existenz determined by freedom which eludes (objective) investigation. In Jaspers, it is a matter of freedom which is at the same time a matter of the relation of Existenz and transcendence: finality as Existenz for him means that man is gifted to himself thanks to transcendence, and he becomes conscious of transcendence thanks to freedom. The freedom of Existenz is in a dialectic of independence (on the necessities of the world) and dependence (on transcendence). Freedom leads Existenz beyond the world by way of ciphers to transcendence. For Jaspers, humanness is a matter of freedom in which lies the source of man's action and self-consciousness. Humanness is not exhausted in knowledge but philosophical faith comes to the fore, the faith of man in his openness of possibilities by way of philosophy. The paper concludes with the view that a demand for meaning is made out to man as Existenz out of freedom as postulated by Jaspers.

Keywords

Karl Jaspers, man, freedom, living-freedom, *Existenz*, transcendence